

ВІДГУК
офіційного опонента кандидата історичних наук
доцента кафедри історії України
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна
Любавського Романа Геннадійовича
на дисертаційну роботу
Клименко Оксани Михайлівни
«Конструювання пам'яті «нової людини» у 1920-х - 1930-х рр.
(на матеріалах УСРР)», поданої на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук зі спеціальності 07.00.01 – історія України.

Після приходу до влади лідери партії більшовиків декларували, що їхнім головним завданням є створення нового соціалістичного суспільства, виховання нової людини. Для досягнення цієї мети вони намагалися змінити існуючий соціальний устрій, сталі повсякденні практики та стиль життя людей. Найбільш масштабні та радикальні пошуки в цій галузі були здійснені владою протягом 1920–1930-х рр. Сьогодні представники історичного цеху та інших гуманітарних наук вивчають проблеми функціонування радянської політичної системи, зокрема діяльності її репресивного апарату, звертають увагу на проблеми побутових умов життя, споживання різних категорій населення тощо. Утім, проблеми, пов'язані з індоктринацією нових соціалістичних принципів організації життя в свідомість суспільства, ще не достатньо розроблені у вітчизняній історіографії. Для того щоб зрозуміти сутність радянського антропологічного експерименту міжвоєнної доби, необхідно дослідити, яким чином люди засвоювали нові культурні практики; як учорашні селяни вчилися жити в міському просторі; яким чином люди демонстрували підтримку владних проєктів чи опиралися їм завдяки тактиці повсякденного спротиву тощо. У цьому контексті важливим є аналіз того, як люди свідомо конструювали новий образ/образи власного «я», намагалися описати його радянською мовою. Отже, актуальність теми дисертаційного дослідження Клименко Оксани Михайлівни не підлягає сумніву. Вивчення

радянських проектів із конструювання пам'яті нової людини дозволяє до певної міри поєднати історіографічні пласти, що склалися в річищі вивчення проблем радянської повсякденності та ідентичності.

Робота Оксани Михайлівни пов'язана з темою «Національна самобутність і порівняльне державотворення в історії» (державний реєстраційний номер 011U001652), яка розробляється кафедрою історії Національного університету «Києво-Могилянська академія». Структура дисертації відповідає меті та завданням дослідження. Джерельна база роботи є репрезентативною. Авторка залучила до дослідження різні типи джерел, чимало з них уперше ввела до наукового обігу. У дисертації докладно проаналізовано історіографію проблеми. Клименко О. М. продемонструвала обізнаність із сучасною методологією. Дослідницькі підходи історії повсякденності, мікроісторії та історії пам'яті в дисертаційній роботі не обмежуються теоретичними узагальненнями, а використовуються як реальний інструмент верифікації минулого. Авторка використала «метод кейсів». Незважаючи на те що вона утрималася від пояснення, чому обрано саме кейс Дніпрогесу і наскільки цей приклад ілюструє процеси конструювання пам'яті на всій території УСРР, такий підхід дозволив продемонструвати, як робітники вчилися презентувати себе в спогадах та автобіографіях.

Авторка виділяє три тематичні блоки теми. Перший блок присвячено діяльності Комісії з вивчення історії Жовтневої революції та Комуністичної партії. Перед читачем постає картина діяльності комісії на союзному, республіканському та регіональному рівні. Авторка аналізує структуру комісії та її завдання. У тексті докладно, на широкій документальній основі досліджуються такі напрями роботи комісії, як збирання архівних документів та спогадів учасників революційних подій, їхнє редагування та публікація. Партійні чиновники активно залучали людей на місцях до цього процесу, проводились виставки тощо. У такий спосіб відбувалась презентація існуючого режиму та осмислення минулого. Збір спогадів з історії революції

мав підштовхнути людей до рефлексії над собою, переконати їх, що вони жили та живуть у визначний момент не лише вітчизняної, а й світової історії. На думку партійних функціонерів, усвідомлення цього населенням було важливою передумовою його перевиховання, формування нової людини.

У сучасній історіографії є чимало прикладів того, як дослідники намагалися представити радянські проекти (політичні, економічні, соціальні тощо) як абсолютно унікальні, суто радянські. У такому випадку виникає необхідність розширення аналітичної перспективи, оскільки постає питання: чи багато, власне, «радянського» у радянському? Важливо відзначити, що Клименко О. М. уникає такої методологічної хиби і на початку викладу основного матеріалу дисертації робить стислу, проте важливу ремарку, що «пам'яті відводилася важлива роль у міжвоєнний період, і не лише в тоталітарних державах Європи» (с. 53). Далі в тексті наведено приклади подібних проектів у США та Німеччині.

Другий тематичний блок, який можна виділити в роботі, присвячений різним аспектам компанії з написання історії фабрик та заводів. Авторка простежує генетичний зв'язок між роботою цієї комісії та комісії з вивчення історії Жовтневої революції 1917 р., аналізує спільні та відмінні риси в їхніх завданнях та організації роботи. У цьому контексті Клименко О. М. досліджує також спогади іноземців та вітчизняних робітників, які були опубліковані в Радянському Союзі в 1920–1930-ті рр. Зокрема, проаналізовано спогади Д. Ріда, М. Андерсена-Нексе та Ф. Леграна. Вони містять украй мало відомостей про життя в УСРР, проте, як справедливо зауважила авторка, є зразковими текстами радянської епохи. Оксана Михайлівна пише, що спогади іноземців були «...інструментом для виховання радянських робітників, прикладом для наслідування того, як належним чином пам'ятати минуле і оповідати про себе, свій колектив, революцію і державу» (с. 113). Авторка припускає, що культпрацівники на підприємствах читали їх у голос робітникам. У тексті дисертаційної роботи докладно не описані такі факти. Проте, вивчення каталогів заводських бібліотек, червоних куточків чи хат-

читалень може розширити наше уявлення про те, які «канонічні» чи інші тексти були затребувані в робітничій спільності. Важливим, на нашу думку, є те, що Клименко О. М. порушує проблему сприйняття зразкових біографій людьми «на місцях», як вони ставали (могли стати) прикладами для автобіографічних текстів заводчан. Її можна вирішити, якщо здійснити порівняльний контент-аналіз «зразкових» та рядових біографій та автобіографій, виявити типовість та унікальність мовних кліше авторів. Це може бути перспективним завданням для авторки, оскільки в тексті цієї дисертаційної роботи здійснено ретельний аналіз спогадів О. Стаханова, М. Ізотова, щоденника Б. Вейде. Авторка справедливо відзначає, що завданням таких спогадів було продемонструвати читачам ідеальну життєву траєкторію і стратегію: пам'ятати про важке минуле та користуватися можливостями соціалістичного суспільства. Центральним місцем цих спогадів є фізична праця, яка описувалася як почесна та сповнена сенсом.

Третій тематичний блок присвячено історії будівництва Дніпрогесу та пам'яті про нього. Клименко О. М. докладно проаналізувала рукописи редакторів місцевої комісії з історії Дніпрогесу, їхнє редагування редакторами республіканських та всесоюзних комісій. Було визначено роль письменників, літераторів та робітників у процесі створення текстів з історії Дніпрогесу. У тексті дисертації детально схарактеризовано перебіг вечорів спогадів, проаналізовано склад учасників та теми, що обговорювалися. Варто відзначити реконструкцію процесу збору спогадів про будівництво під час колективних та індивідуальних бесід із заводчанами. Аналіз стенограм вечорів спогадів продемонстрував, як робітники намагалися вписати свій наратив про Дніпрогес у загальну канву соціалістичного будівництва, продемонструвати сприйняття колективної праці та дистанціювання від "інших". Авторка не оминула і гендерний аспект, якому присвячено окремий підрозділ.

Положення дисертації Клименко Оксани Михайлівни викладені в 5 статтях у наукових фахових виданнях, серед яких є ті, що входять до міжнародних наукометричних баз. Ці роботи за рівнем та якістю відповідають

сучасному рівневі розвитку історичної науки, а також повною мірою відображають основні положення дисертаційного дослідження. Автореферат дисертації відповідає сучасним вимогам до авторефератів дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук. Наукові положення автореферату та дисертації з урахуванням скорочення є ідентичними.

Водночас дисертація Клименко О. М., на нашу думку, не позбавлена й певних недоліків.

1. До дисертаційного дослідження Клименко О. М. залучила різні види джерел, проте їхній розподіл на опубліковані та неопубліковані є не точним. Класифікація писемних джерел здійснюється за призначенням та характером документу. Так, джерелознавці виділяють законодавчі, актові матеріали, справочинну документацію (організаційно-розпорядчу і звітну) тощо. Наприклад, звіт із роботи редакції «Історія Дніпрогесу» не перестає бути звітом в незалежності від того, чи він зберігається в архівних фондах чи його було б опубліковано в збірнику документів. Обставини його створення та джерелознавчий потенціал від того не змінюється. На с. 40 Клименко О. М. намагається виправдати такий поділ, проте по суті декларує дослідницьку гіпотезу.
2. Авторка пише про «техніки пам'ятання» (с. 54, 126), які запровадив Істпарт і які стали прикладом для подальших комемораційних практик у СРСР. Цей термін варто було б конкретизувати, зокрема пояснити чим «техніки пам'ятання» відрізняються від технології фіксації спогадів радянськими чиновниками, а також пояснити як авторка розрізняє ці поняття.
3. У роботі не використано результати окремих важливих досліджень. Авторка велику увагу звертає на проблеми функціонування нової мови. Тому варто було б звернути увагу на дослідження з цієї теми, які проводили мовознавці тієї епохи. Так, у 1928 р. було видано дослідження Селіщева М., у якому окремий підрозділ присвячено

мовним інноваціям серед робітників (Селищев А.М. Язык революционной эпохи: Из наблюдений над русским языком последних лет (1917-1926). М.: Работник просвещения, 1928. С. 198-210). Також варто було б використати сучасні роботи Шпотова Б., який спеціально досліджує історію радянсько-американських відносин у 1920–1930-ті рр. Зокрема, у одній з останніх його праць є окремий розділ, який присвячено аналізу спогадів американців про СРСР та радянських інженерів про США (Американский бизнес и Советский Союз в 1920-1930-е годы: Лабиринты экономического сотрудничества. М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2013. С. 269-309.).

4. На нашу думку, лише додатки Д та Е сприяють вирішенню поставлених дослідницьких завдань, решта мають виключно ілюстративний загальний характер.

Висловлені зауваження не впливають значною мірою на позитивне враження від представленої до захисту роботи. Отже, дисертація Клименко Оксани Михайлівни «Конструювання пам'яті «нової людини» у 1920-х – 1930-х рр. (на матеріалах УСРР)» відповідає вимогам пунктів 9, 10, 11, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабміну № 656 від 19.08.2015 р.), а її авторка Клименко Оксана Михайлівна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент
кандидат історичних наук, доцент
кафедри історії України Харківського
національного університету
імені В.Н. Каразіна

[Handwritten signature]

Р. Г. Любавський

ЗАСВІДЧУЮ
підписав
кадрів

[Handwritten signature]